

EL DICIONARI ESSENCIAL DE LA LLENGUA CATALANA. UN NOU DICIONARI DE L'INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS

Joaquim RAFEL
Institut d'Estudis Catalans

L'Institut d'Estudis Catalans acaba de posar fi a la redacció d'un nou diccionari, concebut inicialment com una segona edició del *Diccionari manual de la llengua catalana* (d'ara endavant *DM*), publicat l'any 2001, però que, degut a les seves característiques peculiars, que resumirem en aquest breu escrit, s'ha pensat que potser no responia pròpiament al concepte de “manual” i s'ha preferit denominar-lo *Diccionari essencial de la llengua catalana* (d'ara endavant *DEIEC*).

Com és sabut, l'Institut publicà el mes de setembre de 1995 el *Diccionari de la llengua catalana* (*DIEC*), però aviat es tingué la percepció que aquest diccionari contenia molt més que no el lèxic comú, amb una important presència de terminologia especialitzada —d'altra banda ineludible en un diccionari normatiu de caràcter general— i que, en canvi, no cobria certes necessitats elementals del parlant comú o del qui està fent l'aprenentatge de la llengua; com a conseqüència d'això, el setembre de 1997 fou concebut un nou diccionari que havia de donar satisfacció a aquestes necessitats: el *Diccionari manual de la llengua catalana*. Aquesta obra és una versió abreujada del diccionari normatiu pel que fa al nombre d'unitats lèxiques tractades (evita les entrades i les accepcions massa especialitzades o aquelles caigudes en desuetud); d'altra banda, reelabora moltes definicions, sigui per adaptar-les a criteris lexicogràfics prèviament establerts, sigui per millorar-les, completar-les o fer-ne una redacció més planera. I encara incorpora una sèrie d'elements que són nous en relació amb el *DIEC*, alguns dels quals podem considerar que tenen un caràcter innovador; entre aquests podem esmentar *a*) l'explicitació de les formes flexives de les entrades no verbals i la indicació d'un verb model per a tots els verbs del diccionari, *b*) la incorporació d'exemples en molts casos en què ni el diccionari Fabra ni el *DIEC* no n'addueixen, i, en d'altres casos, la substitució d'exemples per altres de més adequats o més explícits quant a la informació sintàctica, *c*) la modificació de la distribució d'accepcions dins un article, agrupant les que comparteixen una mateixa categoria o subcategoria lèxica, *d*) la inclusió, en una secció pròpia de l'article, de les variants formals de l'entrada i de certs derivats, que s'hi incorporen sense definició i sovint amb un exemple, *e*) la indicació de l'estructura sil·làbica gramatical i de les possibilitats de partició dels mots a fi de ratlla en aquells que poden presentar dubtes per a l'usuari.

L'elaboració d'aquest diccionari fou relativament ràpida i es difongué, en versió impresa, el mes de maig de 2001.

L'elaboració d'una segona edició d'aquest diccionari era un dels compromisos que havia contret l'Institut amb la signatura d'un contracte programa amb la Generalitat de Catalunya per al quadrienni 2005-2008. L'any 2006, a l'hora de retre compte del progrés dels treballs a la Comissió de seguiment d'aquest contracte programa, es prengué consciència que aquest projecte no s'havia posat en marxa, ni se n'havia determinat la naturalesa, i així m'ho manifestà el president de la Secció Filològica en una de les reunions que manteníem per al seguiment dels projectes lexicogràfics de l'Institut. Aleshores, semblà que, tenint en compte que el *DM* havia representat en alguns aspectes un cert avenç metodològic respecte del *DIEC*, es podia fer un pas més en la innovació metodològica, seguint les tendències actuals en la descripció del lèxic. I així, s'encarregà a les Oficines Lexicogràfiques primer l'elaboració del projecte i després l'execució de l'obra. Des de setembre de 2007 fins a finals de 2008 es dugueren a terme una sèrie de tasques prèvies a l'inici dels treballs. Aquestes tasques preparatòries consistiren fonamentalment en 1) l'establiment dels criteris bàsics i de l'estructura del diccionari, 2) la fixació de la nomenclatura de partida, 3) l'elaboració dels criteris detallats de redacció, i 4) el disseny i la constitució dels recursos informàtics necessaris per a la confecció de l'obra.

Pel que fa als criteris bàsics i l'estructura d'aquest nou diccionari, a part de mantenir en línies generals les innovacions pròpies de la primera edició i d'aplicar-les més sistemàticament, alguns dels trets més rellevants de la que fou concebuda inicialment com a segona edició de l'obra (que comentaré amb una mica més de detall més endavant) són la distribució de la informació en articles segons uns nous criteris; l'adequació de les categories i subcategories lèxiques a les establertes en la nova *Gramàtica de la llengua catalana* de l'Institut d'Estudis Catalans, d'ara endavant *GIEC*; la incorporació d'informació específica sobre la combinatòria lèxica; l'ordenació de les accepcions segons criteris d'ús; l'agrupació de les subentrades o locucions, classificades per ordre alfabètic, en una secció pròpia dins l'article que els correspon; i la incorporació de comentaris per a orientar l'usuari sobre restriccions diatòpiques o de registre o sobre peculiaritats de caràcter morfològic o sintàctic, seguint els criteris dels acords presos per la Secció Filològica a propòsit del model de llengua que cal aplicar en els treballs normatius.

Quant al segon aspecte —la nomenclatura de base que havia de servir de punt d'arrencada per a la redacció del nou diccionari— es partí de la nomenclatura del *DM* (entrades i subentrades) incloent-hi els mots que figuren en els apartats titulats «mots relacionats» i «variants» i els elements que en el *DM* apareixen en uns annexos sobre expressions llatines, gentilicis, llengües i dialectes, monedes, i prefixos i sufixos; s'hi incorporaren també les novetats del *DIEC* que es consideraren apropiades per a aquesta obra; i amb posterioritat s'hi han afegit les addicions i modificacions que s'han anat introduint al diccionari normatiu i que s'han considerat adequades per als objectius d'aquest nou diccionari.

Una de les característiques del *DEIEC* (igualment que en el *DM*) és que, tot i ser un diccionari diferent del diccionari normatiu, no solament per l'extensió de la nomenclatura i per la seva finalitat, sinó també pel seu contingut i la seva estructura, no s'ha d'aparatar de la normativa lèxica establerta. Com és sabut, aquesta normativa és explícita en

certs aspectes, però no ho és en d'altres i això ha fet que, al llarg de l'elaboració de l'obra, els redactors del diccionari hagin plantejat qüestions o dubtes, que en la major part de casos es refereixen als límits de la normativa. El nombre de qüestions plantejades, que poden ser considerades propostes, ha estat de més de 4.000, una part important de les quals són motivades per incoherències del propi diccionari normatiu o per presumptes mancances manifestes d'aquesta obra, o bé per diferències observades entre el *DIEC* i la *GIEC*. Cada una d'aquestes qüestions és objecte d'un estudi i d'una proposta elaborats per les Oficines Lexicogràfiques i sotmesos a la Comissió de Lexicografia i, en darrera instància, al plenari de la Secció Filològica, quan escau de fer-ho.

A l'hora de concebre aquest nou diccionari, com he dit, es partí de la idea d'aplicar tota una sèrie de principis i d'accions que són tributaris en part de la teoria lexicogràfica i de la crítica modernes, i en part dels avenços fets en els darrers decennis en teoria del lèxic. Des d'aquest punt de vista, potser els aspectes més rellevants en què difereix aquest diccionari dels seus precedents (*DIEC* i *DM*) són el principi aplicat per a l'agrupació de la informació lèxica en articles (que es basa estrictament en criteris formals i funcionals); l'especial atenció prestada a la combinatòria lèxica restringida, la il·lustració quasi exhaustiva, en forma d'exemples, de les possibilitats d'inserció sintàctica de les diferents unitats lèxiques predicatives (criteris, d'altra banda, ja aplicats en el *Diccionari descriptiu de la llengua catalana*). A aquestes qüestions podem afegir encara la conversió de les definicions circulars, múltiples, anafòriques, o poc o massa especificades en definicions autònomes, unívokes i autosuficients; la incorporació sistemàtica de comentaris orientatius sobre l'ús, que poden referir-se bàsicament a la variació geogràfica (àmbit general, restringit o local), a la variació funcional (registre formal o informal), o a aspectes morfològics o de caràcter sintàctic, seguint les orientacions de la Secció Filològica en els acords presos els anys 2010, 2011 i 2012 a propòsit del model de llengua que cal aplicar en els treballs normatius, i sobre el tractament de la variació dialectal i de la variació funcional en el diccionari normatiu; i encara el fet que les locucions, que apareixen en el *DIEC* en forma d'accepcions o de subaccepcions d'una entrada, s'agrupen en aquest diccionari en una secció a part dins l'article corresponent ordenades alfabèticament, a fi de fer més patent que constitueixen una subnomenclatura i de facilitar-ne la localització. A més, la fesomia d'aquest diccionari està condicionada també pels principis de categorització lèxica que deriven de la *GIEC*, publicada l'any 2016, però sobre la qual havien estat presos abans de la publicació diversos acords, entre els quals la denominació i la descripció de les categories i de les subcategories lèxiques. En aquest darrer aspecte el *DEIEC* concorda amb la *GIEC* i difereix del *DIEC*, que no ha incorporat, almenys de moment —probablement per la complexitat d'aquesta operació—, les innovacions que presenta la *GIEC* en la denominació i la mateixa concepció de determinades categories i subcategories lèxiques.

L'aplicació d'alguns d'aquests criteris fa que en molts casos, tot i la supressió d'un bon nombre d'entrades, d'accepcions i de locucions en relació amb el *DIEC*, els articles del *DEIEC* siguin generalment més extensos que els dels seus predecessors (*DIEC* i *DM*), i això fa que el resultat, amb tota la informació que conté, sigui un diccionari molt més extens que el *DM*, i gairebé tant com el *DIEC*.

La comparació estricta entre el *DIEC* i el *DEIEC*, és difícil per diverses raons. D'una banda, els diferents criteris aplicats per a l'agrupació de la informació lèxica en articles

en l'un i en l'altre donen lloc a situacions diverses: hi ha casos en què la informació lèxica que és agrupada en un sol article en el *DIEC*, és a dir, sota una única entrada, dona lloc a dos o més articles en el *DEIEC*; hi ha casos en què, al contrari, dos o més articles del *DIEC* donen lloc a un sol article en el *DEIEC*; i hi ha casos més complexos en els quals un cert nombre d'articles del *DIEC* dona lloc a un nombre diferent d'articles, més gran o més petit, en el *DEIEC*. Això fa que no puguem comparar directament el nombre d'entrades del *DIEC*, que són 70.114, amb el nombre d'entrades del *DEIEC*, que són 39.168, a fi de treure conclusions sobre el nombre d'unitats lèxiques tractades en un i altre diccionari, perquè són quantitats o magnituds heterogènies. Sí que sabem, però, que hi ha 33.043 entrades del *DIEC* que no tenen cap representació en el *DEIEC*. La resta (37.071) han donat lloc a les 39.168 del *DEIEC*.

D'altra banda, els criteris per a considerar que una seqüència de mots constitueix una locució no són del tot coincidents en els dos diccionaris; això fa que, en certs casos, allò que és considerat locució en el *DIEC*, és tractat com una combinació previsible en el *DEIEC* i, en canvi, certs casos que són interpretats en el *DIEC* com combinacions previsibles donen lloc en el *DEIEC* a unitats lèxiques locutives. De tota manera, sabem que el *DIEC* inclou 17.200 locucions, mentre que en el *DEIEC* són 6.008 (una mica més de la tercera part). Pel que fa a aquest aspecte, hi ha casos bastant notoris de reducció dràstica: l'article corresponent al nom **herba** del *DIEC* conté 328 locucions, mentre que l'article corresponent del *DEIEC* n'inclou només 15, l'article corresponent al nom **àcid** del *DIEC* conté 147 locucions, mentre que l'article corresponent del *DEIEC* n'inclou només 13, l'article corresponent al nom **cap** del *DIEC* conté 104 locucions, mentre que l'article corresponent del *DEIEC* n'inclou només 47, l'article corresponent al nom **flor** del *DIEC* conté 82 locucions, mentre que l'article corresponent del *DEIEC* n'inclou només 12.

El nombre d'accepcions en un i altre diccionari tampoc no ens permet treure conclusions precises des d'aquest punt de vista, perquè, a part de la supressió d'un nombre important d'accepcions en el pas del *DIEC* al *DEIEC*, la mateixa informació lèxica pot ser tractada en certs casos en un nombre d'accepcions diferent en un i altre diccionari, generalment per desdoblament d'una accepció del *DIEC* en dues accepcions del *DEIEC*. Des del punt de vista quantitatiu, el nombre d'accepcions del *DIEC* és 132.000 i al *DEIEC* és 70.211, és a dir, una mica més de la meitat.

Hi ha unitats lèxiques predicatives (la major part de verbs, certs noms i certs adjectius) que en el *DIEC* no són exemplificades o bé ho són d'una manera incompleta o parcial, especialment els noms predicatius i els adjectius predicatius, però també molts verbs. En aquests casos, el *DEIEC* incorpora en general una exemplificació àmplia a fi d'il·lustrar de manera suficient el comportament sintàctic d'aquests elements mostrant, amb testimonis d'ús, la naturalesa dels seus arguments.

De tot el que hem dit a propòsit del contingut i de l'estructura del *DEIEC*, podem concloure que, d'una banda, aquesta obra coincideix a grans trets amb el *DM* pel que fa a les unitats lèxiques tractades. Tant l'un com l'altre prescindeixen d'un gran nombre no solament d'articles complets del *DIEC*, sinó també d'un nombre important d'accepcions, que, pel seu caràcter massa especialitzat o pel fet de ser poc usuals, han estat suprimides. També hi ha una disminució important en el nombre de locucions. Per tant, des del punt de vista del nombre d'unitats lèxiques tractades, el *DEIEC* és un diccionari molt més re-

duït que el *DIEC* i semblant al *DM*. D'altra banda, però, en general el contingut dels articles del *DEIEC* és bastant més extens que el dels del *DIEC* i també que el dels del *DM*, i això és degut als criteris aplicats en la redacció d'aquesta obra, que pretenen, en síntesi, com ja he dit, de fer una descripció més completa i exacta de les unitats lèxiques tractades, amb una informació sintàctica suficientment completa i amb comentaris que n'orienten l'ús, i així resulti una obra més útil per a l'usuari, que satisfaci les necessitats no solament de caràcter interpretatiu, sinó també les de creació de nous textos.

Com a conclusió podem dir que el *DEIEC*, com el *DM*, és un diccionari molt més reduït que el *DIEC* pel que fa al nombre d'unitats lèxiques tractades (a grans trets aproximadament la meitat o menys), però, com a conseqüència d'una descripció més detallada i completa del lèxic i la incorporació de comentaris orientatius de l'ús, el text del diccionari és bastant més extens que el del *DM*, tot i que aquest ja va practicar en molts casos una certa amplificació del text del *DIEC*, especialment incorporant alguns exemples en aquelles accepcions que en el *DIEC* mancaven d'aquesta il·lustració o bé estaven exemplificades de manera molt insuficient.

En aquest moment (febrer de 2022) s'està enllestit l'aplicació informàtica que ha de permetre la consulta pública del diccionari, aquesta aplicació estarà activa al web de l'Institut dins l'any 2022. Es tracta d'una aplicació flexible, que permet d'entrada una presentació sintètica, que ofereix com a resultat els elements essencials de l'article: l'entrada, la definició i un exemple per a cada accepció, i igualment pel que fa a les locucions. Els usuaris interessats podran accedir a una presentació completa, que ofereix com a resultat tots els elements estructurals de l'article amb tot el seu contingut: la capçalera completa de l'article, les diferents accepcions amb les definicions corresponents, els comentaris d'ús, les il·lustracions (col·locacions, coocurrències, exemples) i la possibilitat d'accedir als sinònims (entesos com l'esment de totes les accepcions d'altres articles del diccionari que remetent a una accepció determinada de l'article consultat; i el mateix pel que fa a les locucions. D'altra banda, si un usuari s'interessa només, o especialment, pel contingut complet, o algun aspecte del contingut, d'algun dels elements estructurals de l'article consultat, hi podrà accedir a partir d'uns vincles situats convenientment en els llocs adequats de la presentació sintètica. A més de totes aquestes possibilitats, que formen part del que anomenem cerca bàsica, l'usuari interessat podrà accedir a la cerca avançada. La cerca avançada permet de fer consultes específiques sobre els diferents elements estructurals del diccionari, és a dir, sobre les entrades, les locucions, les definicions, l'exemplificació (els exemples pròpiament dits, les col·locacions o les coocurrències), i les informacions sobre l'ús, que poden ser de caràcter dialectal, morfològic, sintàctic, funcional o fonètic.